

III OSA

KULTTUURIYMPÄRISTÖJEN HOITO

4. Ympäristönhoidon yleisiä periaatteita

4.1 Maisemanhoidon periaatteet

Kulttuurimaisema on syntynyt ihmisen ja luonnon yhteisvaikutuksena ja siihen on tallentunut suuri määrä ainutlaatuista kulttuuriperintöä. Avoin viljelymaisema on maaseudun kulttuurimaiseman tärkein tunnusmerkki. Kulttuurimaisemat voivat säilyä vain jos maisema-alueet säilyvät elinvoimaisina ja asuttuina. Tällöin pellot säilyvät viljeltyinä ja laitumet käytössä.

Kulttuurimaisemaa rikastuttavat peltojen metsäsaarekkeet, ladot ja aitat.

Maisema-alueiden hoidon keskeisiä tavoitteita on kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden ja maisemallisesti merkittävän rakennuskannan säilyttäminen ja kunnostaminen. Rakennuskantaan liittyvät saumattomasti myös pihapiirit ja puutarhat sekä pihapiirin muodostavat talousrakennukset. Avointa viljelymaisemaa rytmittävät myös muut maatalouteen liittyvät rakennukset, kuten ladot, joiden merkitys kulttuurimaisemassa voi olla hyvin merkittävä. Muita säilytettäviä yksittäiskohteita ovat mm. kivi- ja puuaidat, kiviröykkiöt, vanhat tiet pientareineen, puukujanteet ja peltojen metsäsaarekkeet.

Myös kullekin maisemalle ominaiset paikalliset yksityiskohtat ovat säilytettäviä elementtejä.

Maisemanhoito edistää myös luonnon monimuotoisuutta. Perinnemaisemien hoidon jatkuminen sekä reunametsävyöhykkeiden, peltosaarekkeiden ja purouomien säilyttäminen ja tarpeen tullen hoitaminen ylläpitävät niiden monipuolista lajistoa.

4.1.1. Pellot ja tiestö

Maisema-alueiden hoidon perusta on viljelymaan säilyttäminen avoimena. Esimerkiksi metsittäminen merkitsee kulttuurimaiseman menettämistä. Jos viljely on lopetettava, on kulttuurimaiseman säilymisen kannalta parempi vaihtoehto esimerkiksi maisemapelto, jossa voidaan kasvattaa perinteisiä kasveja, kuten pellavaa.

Peltosaarekkeiden ja reunametsien hoito on pääasiassa liian tiheässä kasvavan puuston ja pensaston raivaamista ja kauniiden maisemapuiden esille ottamista sekä lajiston monipuolisena säilyttämistä. Peltosaarekkeiden ja reunametsien hoitamiseen voi saada EU:n ympäristötuen erityistukea.

Kaikilla maisema-alueilla on vanhaa tiestöä, mm. tilusteita, kylänraitteja ja maanteitä. Maanpinnan muotoja myötäilevät vanhat tiet ja sillat ovat kulttuurimaiseman avainkohteita. Turhaa tien oikomista tulee välttää, samoin leventämistä, päällystämistä ja kaavamaisen kevyen liikenteen väylän rakentamista. Vanhoja maantienpätkiä voisi hyödyntää kevyen liikenteen väylinä kyläalueilla.

4.1.2 Pihat ja puutarhat

Pihapiirit puutarhoineen kehystävät maaseudun rakennettua ympäristöä. Kulttuuriympäristöön sopivat parhaiten perinteiset koriste- ja hyötykasvit. Maaseudun piha-

Metsänhoidon toimenpiteet saattavat vaikuttaa maisemakuvaan.

kasvillisuudessa kannattaa suosia paikkakunnalle luonteenomaisia ja perinteisesti käytettyjä lajeja, jotka ovat helppohoitoisia ja osoittautuneet kestäviksi. Keskas-kasvit ovat tutkittuja suomalaisia kestäviä kantoja, joita kannattaa suosia ulkomaisten sijaan. Kotimaiset puut ja pensaat muodostavat pihan peruslajiston. Kangasalla tyypillisiä pihapuita ovat koivut, kuuset, pihtakuuset, lehtikuuset ja männyt - on muutama komea tuijakin koristanut pihapiiriä. Kartanopuistoista löytyy myös jaloja lehtipuita sekä eksoottisempia lajeja.

Kerroksellinen, monilajinen pihapuusto elävöittää pihapiiriä.

Vanha tie kiemurtelee kauniisti maisemassa.

Vanhoja puita ja puukujanteita tulee hoitaa osana kulttuurimaisemaa.

Puukujanteet ja niiden uusiminen

Puukujanteet ja maisemapuut kohottavat maiseman arvoa ja tuovat lisänsä paikallisiin ominaispiirteisiin. Kangasalla on komeita koivukujanteita sekä upeita maisemapuita mm. teiden varsilla. Useat maisemapuut ovat koristeellisia känkkyrämäntyjä. Puukujanteita hoidetaan kullekin sopivalla tavalla riippuen kasvupaikasta, puulajista ja puiden kunnosta. Puukujaa voi uusida vaihteittain esim. istuttamalla uusia taimia huonokuntoisten tilalle. Tällöin ongelmana saattaa olla se, että olemassa olevat puut varjostavat ja vievät istutetuilta taimilta ravinteet. Toisaalta kyseinen tapa on maiseman kannalta suositeltavin ratkaisu. Muutos tapahtuu vähitellen. Esim. Liuksialan kartanon kaarevaa koivukujaa on onnistuneesti täydennetty vähitellen. Toinen mahdollisuus on kaataa kokonaan koivukujan toinen rivi ja kun uudet taimet ovat päässeet kasvuvauhtiin, kaadetaan toinen rivi ja uusitaan ne. Kolmas vaihtoehto on uusia koivukuja kerralla. Tällöin on erityisen tärkeää pitää huolta heinä- ja muun rikkakasvillisuuden raivaamisesta ja niitosta taimien ympäristöstä, sillä valon määrä lisää myös heinien kasvua rajusti.

Kiviaidat ja siirtolohkareet

Kangasalla on paljon siirtolohkareita, joita voisi ottaa esiin maiseman kiintopisteiksi. Kiviaitoja löytyi etenkin Ponsantien varren kylistä ja ne ovat säilyttämisen arvoisia, paikallisia ominaispiirteitä, joita kannattaa korostaa ja ottaa näkyviin. Yli sata vuotta vanhat kiviaidat ovat historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä, jolloin niiden kunnossa pitäminen on erityisen tärkeää. Vanhat romahkaneet kiviaidat olisi hyvä kunnostaa vaikka talkoilla vanhan rakenteen mukaisesti. Usein saattaa riittää vain kasvillisuuden raivaus kiviaidasta ja sen ympäriltä, jos kiviä ei ole sortunut. Museovirastosta saa neuvoja sekä tietoa työn taitajista tarvittaessa.

Siirtolohkareita voidaan ottaa esiin keskeisillä paikoilla.

4.1.3 Perinnemaisemat

Perinnemaisemilla tarkoitetaan perinteisten maankäyttötapojen synnyttämiä maisematyyppejä. Perinnebiotoopit ovat perinteisen laidun-, niitto- ja kaskitalouden muovaamia luontotyyppisiä. Ne ovat monilajisimpia kasviyhdyksentämme ja niiden kasvillisuutta sanotaan perinnekasvillisuudeksi. Perinnebiotooppien keskeisin käsite on niitty, joita on syntynyt eri tavoin. Niittyjä on nykyisin enää erittäin vähän jäljellä.

Perinnebiotooppien hoidolle on useita perusteita; ekologiset, kulttuurihistorialliset, maise-

malliset, tutkimukselliset, opetukselliset, matkailulliset ja muut taloudelliset perusteet sekä kansainvälinen vastuu. Perinnebiotooppien hoidon tavoitteena on perinnemaisemien lajiston ja luontotyyppien monimuotoisuuden säilyttäminen, jolloin myös maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot säilyvät.

Perinnemaisemien säilyttäminen vaatii vuosittain toistuvia hoitotoimia, jotka tulee suunnitella kullekin kohteelle sen oman historian ja luonteen pohjalta. Hoitosuunnitelmassa on tavoitteena kunkin alueen biologisten, maisemallisten ja kulttuurihistoriallisten arvojen säilyttäminen ja/tai elvyttäminen.

Niityt

Luontaisesti avoimia niittyjä esiintyy meren, jokien järvien ja purojen rannoilla, soilla ja ohuen maakerroksen peittämällä kalliomailla. Suurin osa niityistä on saatu aikaan laajentamalla luontaisesti avoimia niitymaita etenkin rannoilla ja soilla tai kaskeamalla ja metsistä raivaamalla. Heinämaita pyrittiin lisäämään myös järviä laskemalla.

Vuosisatainen niitto ja laidunnus ovat muovanneet niittyjen kasvillisuutta. Niityt voidaan jakaa kivennäismaaniittyihin, rantaniittyihin, tulvaniittyihin ja suoniittyihin. Myös viljelemättä jääneille pelloille on saatanut kehittyä myöhemmin heinänkorjuun tai laidunnuksen myötä niitymäistä kasvillisuutta.

Kivennäismaaniittyjen luokittelu perustuu kosteusoloihin, kalkkivaikutukseen ja siihen onko niitty heinä-, pienruoho-, tai suurruohovaltainen.

Kedot

Kuivimpia niittyjä edustavat kalliokedot ja kuivilla usein hiekkaisilla mailla esiintyvät kedot eli kuivat niityt. Kalliokedot jaetaan karuihin ja kalkkivaikutteisiin kallioketoihin.

Ketoihin kuuluu karuja varpuisia kangasketoja, heinä- tai pienruohovaltaisia ketoja sekä kalkkivaikutteisia pieniruohoisia ketoja.

Katajat ovat tunnusomaisia pitkään laidunnetuille kedoille. Pahoin umpeen kasvaneet keto vaatii puuston raivauksen, myös lehti- ja katajapensaikkaa harvennetaan. Sen jälkeen aloitetaan säännöllinen niitto ja laidunnus.

Tuoreet ja kosteat niityt sekä rantaniityt

Samaan tapaan kuin kedoissa, erotetaan pienruoho-, heinä- ja suurruohovaltaisia tuoreita ja kosteita niittyjä.

Tuoreet niityt ovat rehevämpiä kuin kedot ja siten perinteisen maatalouden parhaita heinämaita. Niitto ajoitetaan kasvien kukinnan jälkeen (usein heinä-elokuussa). Laiduntamalla niityn kasvillisuus ei umpeudu, mutta samalla kukatkaan ei pääse kukkimaan. Jos halutaan kukkiva niitty tuodaan karja laiduntamaan niitylle vasta niiton jälkeen.

Rantaniittyjen kasvillisuus on vyöhykkeistä. Kasvillisuus muodostaa rannansuuntaisia vyöhykkeitä korkeuden, suojaisuuden ja maaperän mukaan. Laidunnus pitää järviruo'on kurissa.

Hakamaat ja metsälaitumet

Hakamaat ja metsälaitumet ovat karjan laiduntamisen tuloksena syntyneitä enemmän tai vähemmän puustoisia alueita, joiden

kasvillisuutta aukkopaikoilla luonnehtivat erilaiset niittytyypit. Haat syntyivät asutuksen lähipiiriin ja niillä laidunsivat tavallisimmin nuori karja ja hevoset tai niitä käytettiin yölaitumina. Haat olivat aidattuja, mutta metsälaitumilla karja sai vaeltaa vapaasti tai paimenen mukana. Hakojen puustoa on yleensä harvennettu heinien ja ruohon kasvun parantamiseksi.

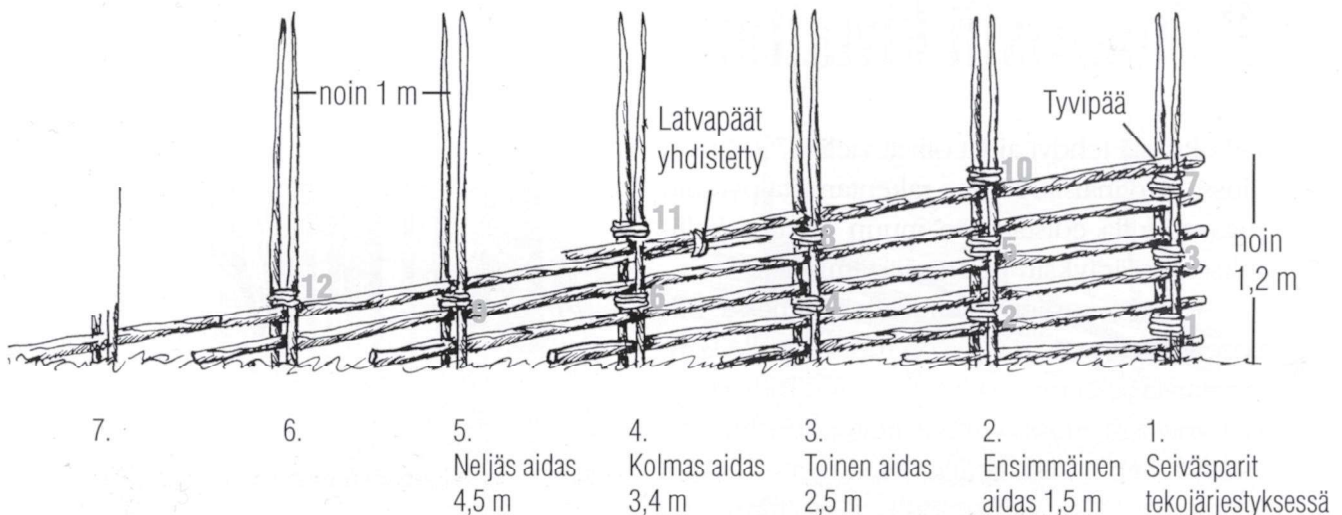
Metsälaitumilla puuston määrä oli suurempi kuin hakamailla. Aluskasvillisuus muodostui pääasiassa metsälajeista niittykasvillisuuden ollessa vähäisempää.

Puuston ja pensaikon harvennus ovat metsälaitumen tai hakamaan hoitoa. Laidunnuksen jatkaminen on alueen parasta hoitoa. Laitumen aitaaminen on hoidon työläin vaihe.

Perinnemaisemien rakenteet

Perinnemaisemilla on lukuisia erilaisia rakenteita ja rakennuksia, jotka kertovat omaa tarinaansa alueen käytöstä ja paikallisista rakennustavoista. Vanhimpia jäljellä olevia rakennelmia ovat muinaisjäänökset. Pääosa rakennelmista on kuitenkin alueen perinteiseen maankäyttöön liittyviä mm. aidat, veräjät, ladot, myllyt ja riihet.

Riukuaidan teko-ohje
Lähde: Maa- ja kotitalousnaisten Keskuksen julkaisu nro 180

Perinteisen maatalouden rakennuksia ja rakennelmia on säilynyt vain vähän. Jäljellä olevat rakennukset ja rakenteet muodostavat tärkeän tietopankin, jossa on tietoa materiaalien käytöstä, ratkaisumalleista ja vanhan maatalouden toimintatavoista. Perinnebiotooppien rakennukset ovat keskeinen osa niiden käytön historiaa ja maisemakuvaa.

Kangasalla on useita latoja, jotka ovat maisemallisesti keskeisillä paikoilla pelloilla tai teiden varsilla. Toivottavaa olisi, että ne säilytettäisiin ja pidettäisiin yhteisvoimin kunnossa. Ladoille voisi keksiä vaikka uudiskäyttöä, esim. kyläläisten infolato, kierrätyspiste tai muuta alueelle sopivaa toimintaa.

4.1.4 Muinaisjäänökset

Museovirasto vastaa arkeologisen kulttuuri-perinnön hoidosta Suomessa. Perinnebiotooppeja esiintyy varsin usein muinaisjäänösalueilla. Muinaisjäänösten hoidolla tarkoitetaan arkeologisen kohteen ja sitä ympäröivän maiseman hoitoa. Hoito edellyttää perehtymistä alueen maankäytön historiaan, luonnonolosuhteisiin ja sen kulttuurihistorialliseen taustaan. Jokaiselle hoidettavalle muinaisjäänösalueelle tehdään hoito- ja käyttösuunnitelma, joka ohjaa käytän-

nön hoitotyötä. Tehdyt toimenpiteet raportoidaan vuosittain ja tiedot talletetaan Museoviraston hoitokohderekisteriin. Menetelminä suositetaan perinteisiä työtapoja kuten viikateniittoa ja jatkohoitona laidunnusta.

Muinisjäännökset ovat suojeltuja (muinaisuimistolaki, 295/1963) ja niiden hoitamiseen tarvitaan aina Museoviraston ja maanomistajan lupa. Muinisjäännösten hoitoyksikkö antaa mielellään ohjeita ja neuvoja muinisjäännösalueen hoitoon liittyen. Suositeltavaa on laatia laajoja maisemanhoitosuunnitelmia, joissa huomioidaan sekä perinnebiotooppien että muinisjäännösten hoidon tarpeet.

4.2 Perinnemaisemien hoito- ja kunnostusmenetelmät

Kunnostettavia perinnemaisemia ovat mm. ruovikoituneet ja pensoittuneet rantaniityt, heinittyneet pensoittuneet ja metsittyneet niityt sekä entiset hakamaat. Myös kaikki käytössä olevat laidun- ja niittyalueet kaipaavat ajoittain kunnostustoimia, esimerkiksi laitumilta joudutaan poistamaan puiden taimia ja pensaita silloin tällöin.

Perinnemaisemien hoito perustuu melkein

aina niittoon tai laidunnukseen. Umpeutumassa olevan perinnemaiseman peruskunnostus aloitetaan yleensä raivaamalla puustoa ja pensaikkoa. Laidunnuksessa on nykyisin mahdollista käyttää myös lainaeläimiä. Jos perinnemaisemialueella on uhanalaisia lajeja, tulee hoitotoimet ajoittaa ja suunnitella erityisen huolella.

4.2.1 Puuston ja pensaikon raivaus

Kyliltä ja tiloilta avautuvia järvinäkymiä kannattaa ylläpitää raivaamalla ja harventamalla rantapuustoa ja pensaikkoa säännöllisin välein. Joskus saattaa riittää muutaman rantakoivun kaataminen näkösektorin avaamiseksi. Helpoiten rannat pysyvät auki kuitenkin laiduneläinten avulla.

Umpeutuneille perinnebiotoopeille syntynyt tai istutettu puusto raivataan avoimuuden ja valoisuuden palauttamiseksi. Kasvillisuuden sopeuttamiseksi raivaus on syytä ajoittaa useammalle vuodelle ja poistaa puustoa suunnitelmallisesti vähän kerrallaan. Kerralla tehty raivaus voi vapauttaa juuristosta runsaasti ravinteita yhdellä kertaa ja johtaa haitalliseen rehevöitymiseen. Kaikkia pensaita ja puita ei kannata poistaa, vaan vanhat ja yk-

Ehdotus järvinäkymän avaamisesta puustoa ja pensaikkoa harventamalla.

sittäiset kaunismuotoiset lehtipuut, etenkin jalopuut sekä pensaista pylväskataja sopivat perinnebiotoopeille. Juuri- ja kantovesoja muodostavat lehtipuut sekä havupuista erityisesti kuusi on syytä poistaa. Vanhat lehtipuut ja lahopuut säästetään. Kunnostuksen onnistuminen edellyttää raivaustehkeiden keräämistä ja pois viemistä alueelta. Jos se ei ole mahdollista, voidaan ne polttaa paikan päällä.

Raivausalojen jälkihoidoksi soveltuu parhaiten laidunnus. Erityisesti vuohet ja lampaat ovat tehokkaita vesakontorjujia. Voimakkaimmin juurivesoja muodostavat haapa ja harmaaleppä on syytä poistaa niittyjen kunnostuksen alkuvaiheessa ja ne on tarpeen kaulata ennen puiden kaatamista. Kantojen ja juurakoiden poistaminen raivauksen yhteydessä helpottaa huomattavasti myöhempää hoitoa.

Pensaikon ja vesakon raivauksessa tehokas työväline on raivaussaha. Pienillä aloilla ja kivi-raunioiden tai kiviaitojen ympärillä raivaussahan ohella käyttökelpoisia ovat myös raivausveitset, vesuri, pokasaha ja erilaiset pensassakset. Vanhan karikkeen samoin kuin liian tiheän katajikon poisto onnistuu mahdollisesti polttamalla.

Esimerkki niityn raivauksesta ja hoidosta

Laikkolannokka oli melko pahoin umpeen kasvanut katajaketo. Laikkolannokkaan tehdyn luonnonhoitosuunnitelman mukaisesti ennen toimenpiteiden aloittamista tarkistettiin alueen kasvillisuus Pirkanmaan ympäristökeskuksen ja kunnan asiantuntijan toimesta. Hoitosuunnitelman mukaisesti raivattiin liian tiheässä kasvavat, huonokuntoiset katajaksilöt, jotka biologi oli käynyt etukäteen mer-

kitsemässä maastoon. Talkoot pidettiin elokuussa 2001. Yhteensä talkooväkeä oli noin 10 henkeä. Työvälineitä oli mm. viikatteita, sirppejä, sahoja, työhanskoja, pressuja. Suurin osa ajasta eli noin yksi työpäivä meni metsurin kaatamien katajarunkojen hinaamiseen pois alueelta. Loppupäivästä jäi vielä aikaa kalliokedon niittämiseksi. Seuraavien kesien talkoot ovatkin hieman ”kevyemmät” sillä hoitoa tulee jatkaa aluetta niittämällä ja mm. vadelmaa raivaamalla.

4.2.2 Niitto

Niitto on niittyjen perinteistä hoitoa. Olemassa olevaa niittykasvillisuutta säilyttävä niitto suoritetaan loppukesällä niittylajien siementen kypsyttyä, yleensä heinäkuun lopulla – elokuun alkupuolella. Joidenkin myöhään kukkivien uhanlalaisten tai harvinaisten lajien kasvupaikoilla niittoajankohtaa voi olla tarpeen siirtää myöhemmäksi. Myös monien perhosten ravinnon saannin kannalta voi olla hyvä niittää etenkin tietyt runsasruohoiset niityt vasta elokuun lopulla. Kuivimmilla kedoilla ja suoniityillä riittää useimmiten niitto joka toinen vuosi. Umpeenkasvaneita alueita on usein syytä niittää useita kertoja kesässä.

Laikkolannokan niittotalkoissa käytettiin perinteisiä niittovälineitä.

Hyvän hoitotuloksen saavuttamiseksi niitossa suositellaan käytettäväksi leikkaavateräisiä niittovälineitä. Leikkaavateräisistä perinteisin on viikate. Se soveltuu hyvin pienten niitty laikkujen, rinteiden ja kivisten tai muuten epätasaisten alojen niittoon. Koneellinen vaihtoehto niittoon ovat erilaiset sorminiittokoneet. Murskaavateräiset sopivat hyvin ns. ei-toivotun kasvillisuuden niittoon, esim. pyöröterät vatukkoon ja muoviterää heinän ja horsmikon niittoon. Niittojäte on korjattava pois. Niityiltä niitetty rehu on monipuolista ja kannattaa käyttää eläinten rehuna.

4.3 Maisemanhoidon tuet

Perinnebiotooppien hoidossa laidunnus on tärkein hoitomuoto.

Maatalouden ympäristötuki

4.2.3 Laidunnus

Perinnebiotooppien hoidossa laidunnus on tärkein hoitomuoto. Nauta on keskimäärin paras laiduneläin ja se soveltuu kaiken tyyppisille alueille. Lammas on sitä vastoin valikoivampi ja syö mieluummin ruohoja kuin heiniä. Tämän takia se soveltuu nautakarjaa ja hevosta huonommin niittyjen hoitoon. Lammas sopii parhaiten kuiville niityille sekä estämään vesakoitumista. Umpeenkasvaneita alueita kunnostettaessa paras tulos saavutetaan eri lajien yhteislaidunnuksella.

Laiduneläinten määrän tulee vastata laitumen tuottoa. Laidunnuskauden päätyttyä tulisi kasvillisuuden olla pääosin matalaksi syötyä. Alkukesästä laitumien tuotto on normaalioloissa suurimmillaan, ja yleensä tällöin eläinten määrän tulisi olla korkein. Loppukesästä kasvien kasvun hidastuessa laiduneläinmäärä on suositeltavaa pienentää. Perinnebiotoopit tulisi aidata erilleen peltolaitumista. Perinteisesti on käytetty laidunkiertoa, jossa laitumien ehtyessä siirretään eläimet toisille lohkoille.

Perinnemaisemien hoidon pääasiallinen rahoituskanava on tällä hetkellä maatalouden ympäristötuen erityistuki. Maatalouden erityistukea voi saada mm. perinnebiotooppien hoitoon, luonnon monimuotoisuuden edistämiseen sekä maiseman kehittämiseen ja hoitoon.

Mahdollisuus tukeen on maa- ja puutarhataloutta harjoittavilla viljelijöillä, joilla on hallinnassaan vähintään kolme hehtaaria peltoa tai puutarhatiloilla vähintään puoli hehtaaria. Erityistukea maanviljelijä voi hakea sitouduttuaan perustoimenpiteiden ehtoihin. Erityistuissa edellytetään aktiivisia hoitotoimia, joista aiheutuvien kustannusten korvaamisesta määräytyy kulloinenkin tukisumma. Maksettavaan tukeen voidaan sisällyttää hoitotyöstä aiheutuneet kulut ja tulonmenetykset. Lisäksi huomioon otetaan kohtuulliset suunnittelukustannukset. Erityistukea haetaan viideksi tai kymmeneksi vuodeksi kerrallaan alueellisista työvoima- ja elinkeinokeskuksista. Erityistuen saajalta edellytetään hoitopäiväkirjan pitämistä.

Hakemukseen tulee liittää suunnitelma hoito- toimenpiteistä sekä kustannusarvio. Alueellinen ympäristökeskus arvioi suunnitelman soveltuvuutta perinnebiotooppien hoitoon ja antaa lausunnon hankkeesta. Jos alueella on muinaisjäännöksiä lausunto tulee pyytää myös museovirastolta.

TE-keskus / muut tukimuodot

Perinnemaisemien hoitoa on mahdollista edistää myös maaseudun ominaisilmeen säilyttämiseksi viljelijöille myönnettävän perinneympäristön tuen turvin. Perinneympäristön tukea voidaan maksaa mm. kesänavettojen, aittojen, luhtien ja muiden perinteisten varistorakennusten, maisemallisesti arvokaiden latojen, riuku- ja vitsasaitojen ja muiden maaseudun perinneympäristöjä edustavien kohteiden korjaamiseen. Tuella voidaan kattaa myös perinnemaiseman hoidossa tarvittavia ensimmäisen vuoden investointeja, kuten aitaamista ja muutaman lampaan ostamista. Avustus korvaa enimmillään 20% hankkeen hyväksyttävistä kustannuksista. Rajoituksena on ettei tukea voida maksaa ympäristötuen erityistuen kanssa päällekkäin ja että kohteen on oltava hakijan omassa hallinnassa.

Kirjallisuutta:

Alanko Pentti ja Kahila Pirkko 1994: Ukonhattu ja Ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit.

Häggström, Heikkilä & al. 1995: Toukohärkä ja kultasiipi. Niityt ja niiden hoito.

4.4 Rakennettu ympäristö

4.4.1 Uudisrakentaminen maalaismaisemaan

Rakennuspaikan valinta

Rakennuspaikoiksi on yleensä luonnonoloiltaan edullisia kohtia, jossa ydistyvät hyvät perustamisolosuhteet, veden saanti, edullinen pienilmasto ja yhteyksiltään hyvä sijainti. Tavallisimmin vanha asutus sijaitsee viljelykäytössä olevien savi-, hiesu- tai hietamaiden ympäröimillä moreenikumpareilla, joihin liittyy avokalliopaljastumia, lähteisiä vyöhykkeitä ja kylmiltä pohjoistuulilta suojaavia havupuumetsiköitä. Perinteisesti maaseudulla on yleensä rakennettu joko yksittäisinä pihapiireinä hyvälle rakennuspaikalle tai kylään.

Jokaisella kylällä on lisäksi omat ominaispiirteensä, jotka saattavat poiketa yleisistä rakennuspaikan valintaperiaatteista. Rakennuspaikan valinnassa kannattaa katsoa, miten ennen kyseisellä alueella rakennukset on sijoitettu. Se antaa viitteitä siitä, mitkä alueet sopivat luontaisilta edellytyksiltään parhaiten rakentamiseen. Näin myös jatketaan juuri sen alueen vuosisataista perinnettä.

Uudet rakennukset

Kunkin kylän rakennettu ympäristö on monikerroksinen, alueen historiasta ja rakentamistavasta kertova kuvaus. Maaseudulla rakentamisen perinteet säilyivät pidempään, aina 1940-luvulle lähes muuttumattomina, kuin nopeammin muuttuvassa kaupunkiympäristössä. Siitä syystä on ehkä vaikeampi hyväksyä perinteestä poikkeava rakentamistapa maaseudulla kuin kaupungissa. Tulevia rakennuksia ympäristössään kat-

Hyvä esimerkki uudisrakentamisen sijoittumisesta metsän reunaan.

selevat kaikki. Vaikutukset ympäristöön ovat suuria ja pitkäaikaisia.

Jokaisen rakennus on oman aikakautensa edustaja ja kertoo alueen historiasta ja muutoksista. Uuden rakennuskannan tulisi erottua vanhasta. Tähän vaikutetaan myös vanhojen rakennusten oikeaoppisella korjauksella.

Rakennusten materiaalit, mittasuhteet ja värit tulisi valita siten, että ne noudattavat maaseudulla omaksuttua mallia. Värit ovat murrettuja luonnonsävyjä, jotka sopivat suomalaiseseen maisemaan kaikkina vuodenaikoina. Kullakin kylällä saattaa olla oma rakennustapansa, joka tulisi ottaa huomioon. Tyypitalojen valitsemisen vaarana on se, että rakentaminen ei noudata juuri sillä alueella omaksuttua tyyliä.

Pihapiirit

Pihapiirin muodostaminen rakennuksilla on olennainen osa maaseudun perinteistä rakentamista. Länsi-Suomessa pihapiirit ovat perinteisesti olleet suorakaiteen tai neliön malli-

sia. Asuinrakennus on yleensä hallitsevassa asemassa ja näkymiltä sekä ilmastollisesti edullisesti asetettu. Sisäänkäynti on pihan puolella. Muut toiminnot ovat erillisissä rakennuksissa. Myös sauna on sijainnut asuinrakennuksesta erillään.

Pihapiiriä suunnitellessa kannattaa suosia perinteisiä tapoja myös istutuksissa. Perinteisesti maaseudun pihapiireissä on kasvanut suomalaisia puita, kuten kuusta ja koivua. Hyötykasvit ovat olleet merkittävässä asemassa. Maaseudun ympäristön ja pihakasvillisuuden hoidossa tulisi välttää kaupunkimaisia ratkaisuja, kuten laajoja nurmikenttiä.

Uusi rakennus vanhaan pihapiiriin

Usein pihapiireistä on purettu joitakin rakennuksia. Vanha, jo purettu rakennuksen paikka onkin hyvä rakennuspaikka uudelle. Kuitenkin esim. ns. seuraavien sukupolvien talot on luontevaa sijoittaa kulmittain olemassa olevan asuinrakennuksen kanssa perinteiseen tapaan, mikäli pihassa on siihen tilaa.

Uuden rakentaminen ei saisi kuitenkaan merkitä vanhan rakennuksen purkamista. Jos uusi rakennus ei toiminnallisista syistä tai kokonsa vuoksi mahdu luontevasti pihaan, kannattaa selvittää sen rakentamismahdollisuutta pihapiirin ulkopuolelle.

Uuden rakennuksen on sopeuduttava sekä ulkonäöltään että toiminnallisesti vanhojen rakennusten rinnalle. Vanhojen rakennusten tunnusmerkit esim. koko, mittasuhteet ja materiaalit sekä värit analysoidaan ja uusi rakennus suunnitellaan tähän ympäristöön soveltuvaksi. Parhaat tulokset saavutetaan yksilöllisellä suunnittelulla, ammattitaitoisen suunnittelijan avulla.

Peruseriaatteet maaseudulle rakennettaessa:

- VANHOILTA KYLÄ- JA PELTOALUEILTA TULISI UUDISRAKENTAMINEN OHJATA VÄHEMMÄN HERKILLE ALUEILLE
- TÄYDENNYS- JA UUDISRAKENTAMINEN KUNKIN KYLÄN PERINTEISEEN RAKENTAMISEEN JA MAISEMAAN SOPIVALLA TAVALLA
- TALOUSRAKENNUKSET JA NS. SEURAAVAN SUKUPOLVEN TALOT PERINTEISEEN TYyliin PIHAPIIRIN OSAKSI
- MIITASUHTEET, MATERIAALIT JA VÄRIT PERINTEITÄ KUNNIOITTAEN
- KORJAUSRAKENTAMINEN VANHOJEN RAKENNUSTEN OMINAISPIIRTEET JA ARVOT SÄILYTTÄEN, PERINTEISIN MATERIAALEIN JA MENETELMIN

4.4.2 Korjausrakentaminen

Sellaisia taloja, joita ennen rakennettiin, ei enää rakenneta, mikä korostaa niiden kulttuurihistoriallisia arvoja ja säilyttämisen tärkeyttä. Rakennuskannastamme enää n. 4% on rakennettu ennen vuotta 1920.

Yleisiä periaatteita

KORJAUSRAKENTAJAN KYMMENEN KÄSKYÄ

1. ÄLÄ KORJAA KUNNOSSA OLEVAA ÄLÄKÄ UUSI KORJATTAVISSA OLEVAA!
2. SELVITÄ VAURION SYY JA POISTA SE!
KORJAA VASTA SITTEN JA KORJAA ENTISELLEEN!
3. KÄYTÄ SAMOJA MATERIAALEJA JA TYÖMENETELMIÄ KUIN
KORJATTAVASSA KOHTEESSA! ÄLÄ KOKEILE UUTUUKSILLA!
4. SÄILYTÄ VANHA RAKENNNE! ELLEI SE OLISI OLLUT KELVOLLINEN,
EI TALOSTASI OLISI KOSKAAN TULLUTKAAN VANHAA!
5. ÄLÄ LAAJENNA TALOASI ENNEN KUIN OLET OTTANUT SEN KOKANAAN KÄYTTÖÖN! LAAJENNA SISÄLLÄ! PERINTEISEEN RAKENTAMISEEN KUULUVAT USEAT RAKENNUKSET PIHAPIIRISSÄ; MYÖS TÄTÄ VOIT KÄYTÄÄ LISÄTILAN TARPEESEEN! ELLEI TALOSI RIITÄ SINULLE, VAIHDA MIELUUMMIN TALOA!
6. USEIMMAT VAURIOT JOHTUVAT HUONOSTA HOIDOSTA JA VÄÄRÄSTÄ KORJAUKSESTA. ÄLÄ LAIMINLYÖ HUOLTOTÖITÄ!
7. LÄMPÖTALOUDELLISET KORJAUSTYÖT EIVÄT SAA MUUTTAA TALON ULKONÄKÖÄ ULKONA EIKÄ SISÄLLÄ. VANHOJEN RAKENNUSTEN KAUNEUS ON NIIDEN HERKÄSTI TURMELTUVISSA MITTASUHTEISSA. USEIMMITEN RIITTÄÄ TIIVISTÄMINEN JA YLÄPOHJAN LISÄERISTYS.
8. HYVÄKSY EPÄSÄÄNNÖLLISYYTTÄ, MUTKIA, VINOUTTA, PIENTÄ EPÄKÄYTÄNNÖLLISYYTTÄ, TYYLIKERROSTUMIA JA VANHANAIKAISIA RATKAISUJA! HYVÄKSYTHÄN RYPPYISEN ISOÄITISIKIN.
9. HYLKÄÄ TYYLIJÄLJITELMÄT, MATERI-AALIJÄLJITELMÄT, OMAPERÄISET KORISTELUIDEASI JA HAAVEET ALKUPERÄISTÄ-MISESTÄ! VANHAAN RAKENNUKSEEN SEN HISTORIAN AIKANA TEHDYT MUUTOKSET JA LISÄYKSET OVAT AITOJA JA ALKUPERÄISIÄ, SILLÄ TALO VOI OLLA UUSI VAIN KERRAN!
10. JOS SINULLA ON VARAA RIKKOA NÄITÄ KÄSKYJÄ, SINULLA ON VARAA RAKENTAA UUSI MIELESI MUKAINEN TALO!

Kenelläkään ei ole varaa väittää, että sata-vuotias talo on huonosti rakennettu!

Edellä mainitut korjausrakentajan kymmenen käskyä ovat Ympäristöministeriön ja Museoviraston laatimia yleisiä periaatteita vanhojen rakennusten korjaamisessa. Näitä periaatteita tulee noudattaa haettaessa korjausavustuksia.

Korjaustoimenpiteet kannattaa aloittaa vaurion syyn poistamisella

Lepokodin hirret harjattiin ennen maitomaalilla maa-laamista.

Suunnittelu

Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty. Vanhas- sa rakennuksessa kannattaa asua parikin vuotta ennen korjauksen aloittamista. Näin pystytään seuraamaan vaurioiden laatua ja ehditään miettiä riittävän pitkään todellista korjaamisen tarvetta. Ennen suunnittelun aloitusta, kirjaa ylös todelliset tarpeet asumis- mukavuuden parantamiseksi. Asumis- mukavuuden parantaminenkin voidaan hyväl- lä suunnittelulla toteuttaa siten, ettei se muu- ta rakennuksen henkeä.

Tarvitsetko välttämättä saunan sisälle, vai voisitko sittenkin käyttää sitä pihan perällä olevaa saunaa jne. Vanhan rakennuksen kor- jauksen tulisi tähdätä satojen vuosien pää- hän, ei vuosikymmenien. Jatkuvalla kunnossapidolla pidennetään rakennuksen elinikää ja usein vältetään suuria ja kalliita, kerralla tehtäviä korjauksia.

Vanhan rakennuksen korjauksessa vatupassia ei tarvita vaan tulisi oppia hyväk- symään ne epäsäännöllisyydet, vinoudet ja mutkat jotka tekevät rakennuksesta elävän. Vanhanaikaiset ratkaisut eivät aina vastaa tämän päivän käytännöllisyyden tarpeita,

mutta vanhassa talossa tulisi mukautua talon tarpeisiin. Myöskin tyylikerrostumat pitäisi hyväksyä, sillä talo voi olla uusi vain keran. Muutokset ovat osa talon historiaa eikä tulisi pyrkiä talon alkuperäistämiseen. Vain täysin talon tyyliin sopimattomat ratkaisut voi muuttaa.

Oikein toteutettu vanhan rakennuksen korjaus on sellainen, jossa näyttää siltä että rakennukselle ei ole tehty mitään. Rakennuksen tulisi näkyä ja sen erottua maisemassa oman aikakautensa edustajana. Rakennuksen ominaispiirteiden säilyminen on kiinni sen herkissä mittasuhteissa, väreissä ja detaljeissa. Nykyaikaisten värien, maali- ja laudoitustyyppien sekä katemateriaalien käyttö sekä esim. ikkunoiden vaihto muuttavat herkästi asuinrakennuksen luonnetta siten, että rakennus muistuttaa nykyaikaisia uusvanhoja taloja.

Kuntoarvio

Ennen korjauksen aloittamista kannattaa teettää kunnollinen kuntoarvio asiantuntijalla. Näin vältetään turhalta korjaamiselta. Ennen korjaamista on myöskin selvitettävä vaurion aiheuttaja ja poistettava se, jottei vaurio toistuu. Ei myöskään kannata uusita mitään korjattavissa olevaa, jolloin rakennuksen antikvaariset arvot säilyvät. Yleensä korjaaminen on myöskin edullisempaa kuin uusiminen.

Rakeneratkaisut

Käyttämällä perinteisiä materiaaleja ja menetelmiä, saadaan rakennus pysymään rakenteeltaan terveellisenä ja ominaispiirteet säilymään. Vanha rakenne on tehnyt rakennuksesta kestävän. Suurin osa vanhojen rakennusten korjausvaurioista johtuu uusien ja vanho-

jen tekniikoiden ja materiaalien yhteensovittamisesta. Vanhojen rakennusten rakennusmateriaalina ollut puu on aina korjattavissa. Korjaukset tulisi tehdä niin, etteivät ne estä myöhempiä korjauksia. Korjaukset tulisi myöskin olla poistettavissa. Käsityömaisen rakennustekniikan helppous muuttaa, vaihtaa ja poistaa osia tulisi säilyttää. Liitokset eivät saa olla vahvempia kuin rakenneosat eikä materiaalien ja pinnoitteiden tarttuvuus alustaa vahvempi. Uutuuksien kokeilua tulisi välttää. Ns. huoltovapaita materiaaleja ei ole olemassakaan vaan nämä materiaalit ovat yleensä korjauskelvottomia. Puun ikää voidaan pidentää rakennuksen säännöllisellä huollolla. Esim. rakennuksessa kiinni oleva kasvillisuus olisi hyvä poistaa ja kate sekä räystäät pitää puhtaana. Oikea maalityyppi ja säännöllinen maalaus suojaa puuta.

Dokumentointi

Ennen korjauksen aloittamista, tulisi rakennus tutkia ja dokumentoida riittävän perusteellisesti. Tutkimista kannattaa tehdä myös suunnitteluvaiheessa, sillä kun vanhasta rakenteesta on riittävästi tietoa, sitä voidaan käyttää hyödyksi korjaussuunnitelmassa. Dokumentoinnilla tallennetaan arvokasta tietoa rakennuksesta löytyneistä vanhoista materiaaleista, väreistä ja yksityiskohdista sekä työmenetelmistä seuraaville sukupolville. Itse korjaustyön aikana tulisi dokumentoida kaikki käytetyt materiaalit, ja tehdyt toimenpiteet sekä tekstinä että kuvina. Rakennusten asia-

Esimerkki Lepokodin tapettidokumentoinnista.

kirjat on hyvä säilyttää samassa paikassa, josta ne on tulevaisuudessa helppo löytää. Myös työn tekijät voisi kirjata ylös.

Rakennusosien korjaus

Perustukset:

Korjaa mieluiten entisiä perustuksia ymmärtäen niiden perustustapa. Maan nousu tai perustusten painuminen aiheuttavat vaurioita. Maan muokkaaminen siten, ettei vesi valu perustuksiin, on ensisijaisen tärkeää. Salaojitus ei ole aina sopiva patenttiratkaisu, sillä se voi vähentää maan kantavuutta ja mahdollisia perustuksen puuosia. Luonnonkivi-perustus on edelleen hyvä. Rossipermannon tuuletus tulee pitää kunnossa. Puun ja kiven väliin kannattaa laittaa tuolta.

Lisälämmöneristys:

Rakennuksen ulkonäköä muuttavat lämpö- taloudelliset korjaukset ovat turhia. Ulkopuolelle tehtynä, lisälämmöneristys ”pullistaa” taloa, kun esim. ikkunat jäävät syvennykseen. Näin talon ominaisluonne muuttuu merkittävästi.

Yleensä riittää ala- ja yläpohjan lisäeristäminen sekä seinäpintojen tiivistäminen. Kylmyyden tunne aiheutuu usein vedosta. Materiaalien tulisi olla orgaanisia, jolloin rakenteen hengittävyys eli ilmanläpäisykyky säilyy. Hirsirakennuksen tilkitsemiseen sopii edelleen pellavarive. Eritykseen sopivia materiaaleja ovat sahanpuru ja selluvilla.

Rakennuksen runko:

Yleisin runkoon liittyvä ongelma on alimpien hirsien lahoaminen. Niiden vaihtaminen on kuulunut perinteisesti vanhan rakennuksen huoltotoihin. Myös ikkunan alapuolella olevat hirret lahoavat helposti ikkunan pintaa pitkin seinärakenteeseen valuvan veden takia. Veden pääsyä rakenteisiin on mahdoton estää

ja tästä syystä muovisia höyrysulkuja tulee välttää. Muovi aiheuttaa paikallista veden tiivistymistä rakenteeseen.

Katteet:

Vesikate on tärkeä osa julkisivua. Alkuperäistä tai vanhaa katetta tulisi korjata niin kauan kuin se on mahdollista. Katteeksi vanhoihin asuinrakennuksiin suositellaan kattotiiltä, saumattua sileää peltiä ja kolmiorimahuopakatetta. Käytettävän materiaalin tulee tyyllittää sopia vanhaan rakennukseen. Talousrakennuksiin soveltuvat myös päre ja puukatteet. Niin katteissa, kuin muissakin materiaalivalinnoissa tulee välttää vanhan materiaalin jäljittelemistä! Vanhaa tiiltä on vaikea saada, mutta kierrätyskeskuksista niitä voi tiedustella. Mikäli vanhaa materiaalia ei ole saatavilla, on varminta käyttää mahdollisimman samankaltaista materiaalia kuin alkuperäinen. Tavallisin, 1700-luvulta lähtien käytetty peltilevykoko on ollut 45x 59 cm. Lisäksi se on melko vahvaa paksuudeltaan. Nykyiset ohuet, muovipinnoitetut pellit eivät vastaa tyylliltään perinteistä.

Ikkunat, ovet, listoitukset:

Ikkunat ovat talon sielu. Ikkunalasi on ollut kallista arvotavaraa. Puitteisiin on valittu mahdollisimman kestävä ja tiheää sydänpuuta hitaasti kasvaneesta puusta. Vanhat ikkunat kestävätkin hyvin ja niiden ikää voidaan pidentää säännöllisellä kittauksella ja maalauksella. Lahonneet osat voidaan korjata. Korjauksessa olisi hyvä käyttää vanhaa puuta. Lasityypin säilyminen vanhana on tärkeä luonnetta säilyttävä yksityiskohta. Vanha puhallettu tai puristettu lasi on ohutta ja elävää ja vaikuttaa erittäin paljon kokonaisuuteen. Myös vanhat helat ja saranat ovat tärkeä pieni yksityiskohta.

Ovi toivottaa tervetulleeksi taloon, joten sillä

on vanhastaan ollut suuri merkitys ja se on tehty kauniiksi. Vanhat ovet kannattakin kunnostaa paikkaamalla ja korjaamalla puuosia vanhan mallin mukaan. Alkuperäiset helat kannatta jättää paikoilleen silloinkin, jos joutuu vaihtamaan nykyaikaisen lukon.

Maalaus ja väritys:

Uusintamaalausta suunniteltaessa lähdetään liikkeelle vanhan maalityypin ja värin selvittämisestä. Mikäli uusia kerroksia on maalattu vanhan päälle, ”kaivetaan” vanha esiin ja sen perusteella määritellään tuleva. Myös vanhoista valokuvista voi etsiä vanhoja värejä. Mikäli aina on käytetty keittomaalia (punamulta), uusintamaalaus on helppoa.

Usein maalityyppi on kuitenkin asuinrakennuksissa vaihtunut öljymaaliksi. Aito pellavaöljymaali on hyvä vaihtoehto edelleenkin. Sen käyttö vaatii maalajaalta kuitenkin enemmän ammattitaitoa. Perinteiset värit ovat olleet maanläheisiä, murrettuja sävyjä. Väritulisikin valita perinneväreistä, eikä nykyaikaisista kirkkaista väreistä. Maanläheiset sävyt sopivat suomalaiseen maisemaan kaikkina vuodenaikoina.

Ulkolaudoitus:

Lautaverhous vaurioituu yleensä eri tahtiin eri ilmansuunnissa taloa. Verhouksen uusiminen kerralla, ei olekaan yleensä tarpeellista. Puuta on helppo korjata ja paikata osissa ja esim. voi uusia yhden julkisivun kerrallaan. Verhouksen uusimisessa on tärkeää käyttää samaa laudan leveyttä ja profilointia kuin vanhassa.

4.4.3 Rakenteiden hoito ja kunnostus

Parhaita rakennuksia säilyttäviä toimenpiteitä ovat vesikattojen kunnostamiset ja kantavien rakenteiden säilymisen turvaavat kunnostukset. Kunnostamisessa tarvitaan perinteiset rakennustavat taitavaa rakennustyövoimaa. Ohjeita saa esim. museovirastosta ja maakuntamuseoilta.

Restauroijan avuksi

Suunnittelu, kuntoarvion teko ja dokumentointi kannattaa antaa ammatti-ihmisen tehtäväksi. Pirkanmaan maakuntamuseolla on meneillään Pera-projekti, jossa perinnerakennusmestari antaa ilmaiseksi rakennusten korjaamiseen liittyviä ohjeita.

Museoviraston korjauskortisto antaa selkeitä ohjeita oikein toteutetuista korjaustavoista. Korjauskortistoa myy Tampereella Rakennustietokeskus. Sen voi myös tilata Museovirastosta. Korjauskortisto on myös Kangasalan kirjastossa lainattavissa.

Ammattitaitoisista työntekijöistä on Museovirastolla ns. taitajaluettelo.

Ikaalisten käsi- ja taideteollisessa oppilaitoksessa toimii rakennusrestaurointilinja, mistä myös saa korjausneuvontaa sekä mahdollisesti työntekijöitä opiskelijoista.

Kirjallisuutta:

Kaila Panu, Talotohtori, rakentajan pikkujättiläinen. WSOY. Porvoo 1997

Kaila, Pietarila, Tomminen, Talo kautta aikojen, julkisivujen historia. Rakentajain Kustannus Oy. Helsinki 1987

Heikkinen & al. , Talo kautta aikojen, kiinteän

sisustuksen historia. Rakentajain Kustannus Oy. Helsinki 1989
Mårtensson. Korhonen, Kuistit ja verannat. RAK Rakennusalan kustantajat. 1995

4.5 Korjausrakentamisen tukimuodot

Kulttuuriympäristöjen säilymistä edistäviä toimenpiteitä eli kulttuuriympäristön hoitoa tuetaan erilaisin avustusmuodoin. Rahoituksen kanavat ja muodot muuttuvat jatkuvasti.

Valtion jakamat avustukset:

Ympäristöministeriö/ alueelliset ympäristökeskukset

Pirkanmaan ympäristökeskus myöntää tukea kaavalla suojeltuihin tai muuten säilytettäväksi tarkoitettuihin rakennuksiin ja rakennettuihin alueisiin, joilla on yleistä kulttuurihistoriallista merkitystä ja joiden avustamisella on säilymistä turvaava merkitys.

· Hakea voivat kunnat ja kuntayhtymät. Yksityiset kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen omistajat. Rakennusperinnön hoitoa edistävät yhteisöt.

· Rakennuslailla suojeltuihin (sr) tai muuten säilytettäväksi tarkoitettuihin rakennuksiin ja rakennettuihin alueisiin, joilla on yleistä kulttuurihistoriallista merkitystä ja joiden avustamisella on säilymistä turvaava merkitys.

Tukea myönnetään

· Korjauksiin, joilla pyritään säilyttämään rakennuksen kulttuuri- ja rakennushistoriallisia arvoja; esim. katon, ulkoseinien, ikkunoiden,

ovien, perustusten ja kantavien rakenteiden korjauksiin.

· Kulttuurihistoriallisten kohteiden säilyttämisen edellyttämiin selvityksiin ja tiedotus- tai muihin projekteihin

Ei rakennuksen siirtämiseen, saman näköistämiseen, uunien ja koristemaalauksien kunnostamiseen, käyttömukavuuden lisäämiseen, väliaikaisiin toimenpiteisiin tai toistuvaisluonteisiin ylläpitokorjauksiin ei antikvaarisiin korjauksiin.

Avustusten myöntämistä koskevia ehtoja

· Rakennuksen tai alueen ominaisluonteen ja historiallisen aitouden säilyminen

· Korjattaessa vain mahdollisimman pienet muutokset sallitaan

· Rakennuksen käyttö sopeutetaan oleviin tiloihin ja työ tehdään parinteisin menetelmin ja rakenteellisin ratkaisuin, alkuperäisin tai niitä vastaavin materiaalein

Museovirasto

Yksityisille ja yhteisöille, kunnat voivat hakea jos kohde on rakennussuojelulla suojeltu.

· Rakennussuojelulain nojalla suojeltuihin

· Autiokirkkoihin tai niihin verrattaviin

· Muihin kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin rakennuksiin

Tukea myönnetään

· Entistämiseen

· Rakennuksen konservointiin, kunnostamiseen ja historiallisen alun palauttamiseen

Ei perusparannukseen (lisälämmöneristys, vesijohto, viemäri, sähkö jne.).

Avustuksen suuruus harkitaan tapauskohtaisesti.

Avustusten myöntämistä koskevia ehtoja

- Rakennuksen tai alueen ominaisuutteen ja historiallisen aitouden säilyminen
- Korjattaessa vain mahdollisimman pienet muutokset sallitaan
- Rakennuksen käyttö sopeutetaan oleviin tiloihin ja työ tehdään parinteisin menetelmin ja rakenteellisin ratkaisuin, alkuperäisin tai niitä vastaavin materiaalein

kustannuksiin, talon toimivuutta parantaviin pieniin laajennuksiin, talon tyyliin soveltuvan kalustuksen ja sisustuksen kunnostamiseen tai hankkimiseen sekä kiinteän erityisvarustuksen parantamiseen tai hankintaan.

- Avustus voi koskea myös päärakennusta palvelevia ulkorakennuksia tai pihapiiriä.
- Erityisestä syystä voidaan myöntää seurantaloon uudesti rakentamiseen.

Tuen suuruus harkitaan tapauskohtaisesti.

Opetusministeriö

Seurantalosten korjausavustukset.

- Hakea voi rekisteröity yhdistys tai muu oikeustoimikelpoinen yhteisö (säätiö, osuuskunta, yhtiö tms.)
- Hakijan tulee yksin tai jonkun muun vastaavanlaisen yhteisön kanssa omistaa korjattava rakennus sekä omistaa tai hallista vähintään 20 vuoden vuokra- ja nautintaoikeudella hakuajasta eteenpäin maa-alaa, jolla rakennus sijaitsee. Rakennuksen tulee olla vähintään 10 vuotta vanha.

Avustusta myönnetään

- Nuoriseurojen, työväenyhdistysten, maamiesseurojen, pienviljelijäin yhdistysten ja osastojen, maataloustuottajain yhdistysten, manttaalisaatiöiden, urheiluseurojen, kotiseutuyhdistysten, kyläyhdistysten, raittiusyhdistysten, VPK-yhdistysten, marja-yhdistysten ja puolueosastojen omistamien vapaa-ajan kansalaistoimintaan tarkoitettujen seurantalosten korjaamiseen.
- Erityisestä syystä avustusta voidaan myöntää myös muun, vastaavanlaisen yhdistyksen omistaman seurantaloston korjaamiseen.
- Korjauskustannusten lisäksi avustusta voidaan myöntää korjausten suunnittelu-

TE-keskus

Pienyritystoimintaan maataloilla voi TE-keskuksen maaseutuosaston kautta saada

- Kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaan rakennuksen peruskorjaukseen korkotukilainaa.
- Tuen piiriin kuuluvaksi voidaan katsoa myös rakennukset, jotka sisältyvät tiettyjä maisema-alueita, kyläkokonaisuuksia tai vastaavia laajempia alueita koskeviin maisemanhoitosuunnitelmiin ja ovat niissä erikseen huomioitu arvokkaina ja säilyttämisen arvoisina rakennuksina.

Kulttuurihistoriallisesti tai rakennustaiteellisesti arvokkaaksi rakennukseksi katsotaan rakennus, joka sisältyy Museoviraston, ympäristöministeriön, seutukaavaliiton, maakunnallisen liiton, ympäristökeskuksen, maakuntamuseon tai muun vastaavan asiantuntemusta omaavan organisaation laatimaan arvokkaiden rakennusten luetteloon tai joka kaavoituksessa on arvokkaana rakennuksena otettu huomioon.

Peruskorjaus voi käsittää sekä rakennuksen ulkopuoliset korjaukset että kohtuulliset ja

perustellut sisäpuoliset korjaukset. Tavoitteena on, että peruskorjauksella säilytetään tai palautetaan rakennukseen liittyvät arvot.

Kangasalan kunta

Kunnasta voi anoa perusparannuslainaa.

5. Kulttuuriympäristöjen hoidon ohjelmointi

5.1 Kulttuuriympäristö ja maankäytön suunnittelu

5.1.1 Lait ja asetukset

Suomi on sitoutunut noudattamaan useita kansainvälisiä sopimuksia, jotka luovat linjan, jota valtiot tahoillaan noudattavat. Esimerkiksi seuraavat Suomen lait ja asetukset ohjaavat kulttuuriympäristön vaalimista maassamme:

- *Perustuslaissa* on sanottu, että vastuu luonnosta ja sen monimuotoisuudesta, ympäristöstä ja kulttuuriperinnöstä kuuluu kaikille.

- *Maankäyttö- ja rakennuslaki sekä –asetus* ohjaa kaavoitustyötä ja sen nojalla tapahtuvaa rakennussuojelua. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki, joka astui voimaan 1.1. 2000, on asettanut uusia vaatimuksia maankäytön suunnittelua varten tehtäville perusselvityksille. Lain 9 § mukaan, kaavan tulee perustua riittäviin tutkimuksiin ja selvityksiin. Kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvittävä suunnitelman toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset. Selvitykset on teh-

tävä koko siltä alueelta, jolla kaavalla voidaan arvioida olevan olennaisia vaikutuksia. Maankäyttö- ja rakennusasetuksen yleisten säännösten 1§ mukaan, selvitysten on annettava riittävät tiedot, jotta voidaan arvioida suunnitelman toteuttamisen merkittävät välittömät ja välilliset vaikutukset mm. *kaupunkikuvaan, maisemaan, kulttuuriperintöön ja rakennettuun ympäristöön.*

- *Rakennussuojelulakia* voidaan soveltaa mikäli rakennuksen säilymistä ei ole mahdollista riittävästi turvata maankäyttö- ja rakennuslain nojalla eli käytännössä kaavalla.

- *Muinaismuistolaki* suojelee automaattisesti kiinteät muinaisjäännteet. Ilman tämän lain nojalla annettua lupaa, on kiinteän muinaisjäänneksen kaivaminen, peittäminen, muuttaminen, vahingoittaminen, poistaminen ja muu siihen kajoaminen kielletty. Luvaton kajoaminen muinaisjäännekseen on aina rangaistava teko. Muinaismuistolaki suojaa myös irtaimet muinaisesineet. Lain mukaan sellaiset on toimitettava museovirastoon tarkistettavaksi. *Euroopan neuvoston yleissopimus* kieltää arkeologisten irtolöytöjen kuljettamisen maasta.

- *Maa-aineslaki ja –asetus* rajoittavat maa-ainesten ottoa, jos siitä aiheutuu esim. kauniin maisemakuvan turmeltumista, luonnon merkittävien kauneusarvojen tai erikoisten luonnonesiintymien tuhoutumista, ja kaavoitetulla alueella kaupunki- tai maisemakuvan turmeltumista.

5.1.2 Kaavoitus ja rakentamisen ohjaus

Kulttuuriympäristöohjelman tavoitteena on ollut toimia osittain maaseutualueiden osayleiskaavan selvityksenä sekä kartoittaa läisäinventointien tarve. Tietoja tulee päivittää kaavoitustyön yhteydessä rakennuskulttuuri-

kohteiden, luontoarvojen sekä arkeologisten kohteiden osalta.

- *Seutukaavan* eli maakuntakaavan tehtävänä on ohjata yksityiskohtaisempaa kaavoitusta. Pirkamaan 3. Seutukaavaan on merkitty sekä valtakunnallisesti että maakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ja arkeologiset kohteet ja maisema-alueet.

- *Yleiskaava* Kangasalla voimassa olevia, oikeusvaikutteisia yleiskaavoja ovat Vehoniemi, Sorola (valitusprosessi kesken), Rantaosayleiskaava (Pirkanmaan ympäristökeskuksessa vahvistettavana) ja Lintuvesien osayleiskaava (hyväksymispäätöksestä on valitettu Hämeenlinnan hallinto-oikeuteen)

Oikeusvaikutuksettomia yleiskaavoja ovat Kangasalan yleiskaava, Kuohenmaa ja Taa-jamien osayleiskaava.

Vireillä olevia yleiskaavoja ovat Suinulan-Haviseva ja maaseutualueiden osayleiskaava.

- *Asemakaavalla ja ranta-asemakaavalla* voidaan monin keinoin ohjata rakentamista kulttuuriympäristön arvojen säilyttämiseksi, ja tarvittaessa myös merkinnöin ja määräyksin suojella rakennuksia ja ympäristöjä.

Rakennusvalvonta

- Uusi *lainsäädäntö* on lisännyt mahdollisuuksia ottaa kulttuuriarvot entistä paremmin huomioon. Rakennuslupa voidaan esim. evätä, jos rakennus ei sovi ulkomuodoltaan ympäristöön. Samoin purkulupa voidaan jättää myöntämättä, jos perinne-, kauneus- tai muita arvoja uhkaa hävitä.

- Rakentamista voidaan ohjata myös *rakentamis- ja korjaustapaohjein*. Suositeltavaa olisi, että osayleiskaavan ohessa alueille laadittaisiinkin osa-alueittaiset rakentamistapaohjeet. Ohjeita voidaan laatia

myös kaavoittamattomille alueille.

- Rakennusvalvonnan yksi merkittävä ohjauskeino on *rakennusjärjestys*. Kangasalan kunnan uusi rakennusjärjestys on tullut voimaan 1.8.2000.

Rakennusvalvonnan rooli kulttuuriympäristöjen säilymisen turvaamisessa on suuri. Rakennusjärjestyksessä ei ole yleensä määräyksiä rakennusten sijoittelusta tärkeillä kulttuurimaisema-alueilla eikä ohjeita kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten kunnostamiseen. Kulttuuriympäristöohjelmaa voidaan käyttää rakennusvalvonnan työvälineenä. Raportista voi esim. kopioida keskeiset ohjeet kunnostajille ja maiseman hoidosta kiinnostuneille.

5.2 Kulttuuriympäristön hoidon toteuttajat ja yhteistyötahot

5.2.1 Omaehtoisen toiminnan tukeminen

Yksityinen maanomistaja on merkittävimmissä roolissa alueiden hoidossa. Paras keino ympäristöjen säilymiselle on rakennusten käyttö ja maankäytön säilyminen viljelyssä ja laidunnuksessa. Yksityiset maanomistajat voivat hakea avustusta rakennusten kunnostukselle ja maisemanhoidolle eri tahoilta, jotka on mainittu kohdissa 4.1 ja 4.2. Yhdistysten ja järjestöjen rooli on talkooavun antaminen kulttuuriympäristön hoidossa. Talkooapua voivat antaa mm. kylätoimikunnat, tienhoitokunnat erilaiset yhdistystykset ja seurat sekä muut vapaaehtoisjärjestö. Koulut ovat hyviä yhteistyökumppaneita esim. tiedon keruussa ja tempauksien järjestämisessä.

Hoidon jatkuvuus olisi paremmin turvattu jos kunta tukisi avustuksien yhdistyksiä ja järjestöjä. Kylätoimikuntien toiminnalle voisi varata omatoimirahaa, jonka kannustamana kyläläiset voivat omatoimisesti hoitaa ympäristöään. Kylissä on usein myös kunnan omistamia kohteita, jotka vaativat säännöllistä hoitoa ja kunnostusta, esim. entiset koulut, jotka ovat kylätoimikuntien käytössä. Näiden ylläpidolle tulisi varata määräraha ja ohjata se kylätoimikunnille, jotka talkoilla vastaavat kunnostuksesta. Kunta voisi lainata yhdistyksille ja kylätoimikunnille maiseman hoidossa tarvittavaa kalustoa esim. talkoita varten.

Matkailussa on alettu korostaa eheään maaseudun kulttuurimaisemaan liittyviä arvoja, joiden taloudellinen hyödyntäminen lisää maaseudun elinkeinotoiminnan mahdollisuuksia. Esim. maaseutumatkailutoimintaan voi saada tukea.

5.2.2 Aluehallinnon tehtävät

- Pirkanmaan liitto valmistelee ja laatii maakuntakaavat sekä niiden perusteiksi tehtävät selvitykset. Se vastaa myös aluesuunnittelusta ja -kehittämisestä ja koordinoi EU-rahoitusta.

- Pirkanmaan maakuntamuseo on lakisääteinen asiantuntijaviranomainen antaen lausuntoja Pirkanmaan maankäyttöasioissa, jotka liittyvät kulttuuriympäristöön. Sen tehtäviin kuuluvat lisäksi arkeologisen ja rakennusperinnön hoito, suojelu ja tutkimus sekä kulttuuriympäristöopetus. Lisäksi se vastaa n. 100 paikallismuseon neuvonnasta ja kehittämisestä.

- Pirkanmaan TE-keskuksen tehtävänä on edistää elinkeinoelämää, yrittäjyyttä, työllisyyttä ja maakunnan myönteistä kehitystä. Käy-

tännössä keskus rahoittaa monia maaseudun elinkeinotoimintaan liittyviä hankkeita rakentaminen ja kunnostaminen mukaan lukien. Lisäksi keskus myöntää työllisyysperusteista valtionapua.

- Pirkanmaan ympäristökeskuksella on uusin tieto rahoitusmahdollisuuksista. Keskus käsittelee rakennussuojelulain mukaiset suojeluesitykset ja päättää suojelusta. Lisäksi se vastaa luetteloitujen perinnemaisemien inventoinneista ja hoitamisesta sekä luonnonsuojelutyöstä ja koordinoi EU-rahoitusta.

- Tiehallinto vastaa ajoneuvoliikenteen ja kevyen liikenteen sujuvuudesta, mukavuudesta ja turvallisuudesta. Yhteistyössä muista liikennemuodoista vastaavien kanssa Tiehallinto suunnittelee, ylläpitää, kehittää koko liikennejärjestelmää. Tienpidon asiantuntijana Tiehallinto osallistuu aktiivisesti yhdyskuntien maankäytön ja liikennejärjestelmien suunnitteluun.

Suunnitelmien tulisikin olla räätälöityjä arvokkaimmilla maisema- ja kyläalueilla juuri kullekin alueelle sopiviksi, jotta arvot ja ominaispiirteet säilyisivät teiden mahdollisten parannusten yhteydessä. Kyläläisten osallistuminen suunnitteluun heti alkuvaiheessa sekä kulttuurimaiseman ja -ympäristön asiantuntijoiden kuuleminen on maiseman ominaispiirteiden säilymisen kannalta tärkeää.

5.2.3 Kunnan tehtävät

- Tekninen osasto vastaa kunnan moninaisista rakennushankkeista. Se suunnittelee, rakentaa ja kunnostaa kunnan liikenneväyliä, puistoja, liikuntapaikkoja, talonrakennuskohteita ja vesihuoltoa. Se huolehtii puhtaan veden tulosta ja jätevesien käsittelystä.

- Tilapalvelu vastaa kunnan talonrakennus-

kohteiden hankesuunnittelusta ja rakennuttamisesta. Tilapalvelu isännöi ja ylläpitää kunnan kiinteistöt palvelukokonaisuudella, johon kuuluvat kiinteistöjen talonmies- ja siivouspalvelut sekä vuosittaiset kunnossapitokorjaukset.

- Yhdyskuntatekniikka tarkoittaa sitä perusrakennetta, joka tarvitaan vesihuoltoa, liikennettä, ulkoilu-, virkistys- ja urheilutoimintaa varten. Yhdyskuntatekniikka suunnittelee, rakentaa ja ylläpitää kadut, viher- ja liikunta-alueet sekä suunnittelee ja rakentaa vesi- ja viemärijohdot ja -laitteet.

- Kaavoituksen tehtäviin kuuluvat yleiskaavoitus, asemakaavoitus ja muu maankäytön suunnittelu.

- Mittaus- ja kiinteistötoimen tehtäviin kuuluvat kartasto-, mittaus- ja paikkatietopalvelut, maan hankinta ja luovutus sekä yksityistieasiat.

- Rakennusvalvonta hoitaa rakennuslupa-asioita, rakentamisen neuvontaa ja opastusta sekä maa-ainesasioita. Rakennusvalvonta toimii rakennuslautakunnan alaisuudessa.

- Ympäristönsuojelu huolehtii ympäristölupa- ja valvonta-asioista.

- Sivistysosastoon kuuluvat Kangasala-Opisto, kirjasto, koulutoimi, kulttuuritoimi, liikunta-toimi ja nuorisotoimi. Sivistysosasto huolehtii kuntalaisten vapaa-ajanviettomahdollisuuksista ja lasten koulutuksesta.

Kunnan virkamiesten ja lautakuntien jäsenten kesken voisi järjestää tempauksia kunnan merkittävimpien kohteiden kunnostamiseksi.

Laikkolannokka on paikallisesti arvokas perinnebiotooppi, joka tarvitsee säännöllistä hoitoa.

Kangasalan kylätoimikuntien yhteystiedot:	Tiihalan Kylätoimikunta ry pj. Nukari Pekka Peltomaantie 35 36200 Kangasala
Havisevan Kylätoimikunta: pj. Lahtinen Anne Kivihuhdantie 19, 36??Haviseva/Suinula lahtinen@saunalahti.fi	Kangasalla toimivia yhdistyksiä:
Iharin Kylätoimikunta ry pj. Eklund Sanna Iharintie 294 36520 Raikku	Kangasalan 4 H –järjestö Kangasalan luonnonsuojeluyhdistys Kangasalan Martat Kangasalan maatalousnaiset Kangasala-Seura ry
Kuohenmaan Kylätoimikunta ry pj. Tammisto Esko Kaarina Maununtyttärentie 1635 37600 Valkeakoski	Kangasalan rakennetun ympäristön ystävät ry Lions-clubit Kangasalan Kisa Kangasalan Nuorisoseura Kangasalan VPK
Lhasulan-Palon Kylätoimikunta ry pj. Uusitalo Helena kuntoutus_helenuusi@yritys.tpo.fi	Muita yhteistyötahoja:
Majaalahden Kylätoimikunta ry pj. Välimaa Hannu p. 3769 374	Pirkanmaan maakuntamuseo Maakunnallinen yksikkö/Tampereen museot Veturiaukio 4, PL 487 33100 Tampere p. 314 65 140 email: etunimi.sukunimi@tt.tampere.fi
Ohtolan-Haapaniemen Kylätoimikunta ry pj. Uotila Merja Haapaniementie 99 36200 Kangasala Raikun Kylätoimikunta pj. Heinonen Martti 050-351 7106	Pirkanmaan liitto Nalkalankatu 12 PL 76 33201 Tampere p. 248 1111 www.pirkanmaa.fi email: etunimi.sukunimi@pirkanmaa.fi
Raudanmaan Kylätoimikunta ry pj. Järvinen Anne p. 3770 327	Pirkanmaan ympäristökeskus Maakäyttö- ja luonnonsuojeluosasto Rautatienkatu 21 B 7.krs PL 297 33101 Tampere p. 2420 111 www.ymparisto.fi email: etunimi.sukunimi@ymparisto.fi
Saarikylien Kylätoimikunta pj. Viikki Anna-Maria Lovensalontie 48 36570 Kaivanto p. 376 9041 peppi.viikki@jippii.fi	

Pirkanmaan maaseutukeskus
Näsilinnankatu 48
PL 97
33101 Tampere
p. 2503 111
www.agronet.fi

Sturenkatu 4
PL 169
00511 Helsinki
p. (09) 40 541
www.nba.fi
email: etunimi.sukunimi@nba.fi

Pirkanmaan TE-keskus
Kauppakatu 4
PL 467
33101 Tampere
p. 256 5300
www.te-keskus.fi
email: etunimi.sukunimi@te-keskus.fi

Raportin laatijoiden yhteystiedot:

maisema-arkkitehti
Eeva Eitsi
Ympäristösuunnittelu OK
Jämeräntaival 11 G
02150 Espoo

Tielaitos, Hämeen tiepiiri
Åkerlundinkatu 5 B
PL 376
33101 Tampere
p. 020 444 154

rakennusrestaurioija
Pauliina Tiusanen
Rakennuskulttuurityö Kivikenkä
Nuolikuja 24 D 21
36200 Kangasala

Pirkanmaan jätehuolto Oy
Sumeliuksenkatu 11
33100 Tampere
p. 2405 111
www.pirkanmaan-jatehuolto.fi
Ympäristöministeriö
Alueidenkäytön yksikkö
Kasarmikatu 25
PL 380
00131 Helsinki
p. (09) 199 11
email: etunimi.sukunimi@ymparisto.fi

kaavoitusarkkitehti
Markku Lahtinen
Kangasalan kunta
Ympäristöosasto
Kaavoitustoimi
PL 50
36700 Kangasala

Suomen luonnonsuojeluliitto
Pirkanmaan luonnonsuojelukeskus
Näsilinnankatu 48 E
33200 Tampere
p. 2131 317
www.sll.fi
email: pirkanmaa@sll.fi

Museovirasto
Rakennushistorian osasto

LÄHTEET:**Kirjallisuus**

- Alanko Pentti ja Kahila Pirkko 1994: Ukonhattu ja Ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit. Tammi.
- Antila Olavi 1987: 110 kehityksen ja kasvun vuotta. Kangasalan kirjapaino. Kangasala.
- Aro Eero, Kangasalan matkailuopas ja -kartta. Kangasala -Seura, Kangasalan kirjapaino. Kangasala 1952.
- Häggström, Heikkilä & al. 1995: Toukohärkä ja kultasiipi. Niityt ja niiden hoito. Otava, Keuruu.
- Kallio Seppo Ilmari, Halimaan asemakylä, Kangasalan aseman historiaa. Kirjapaino Hermes Oy Oy, Tampere 1995.
- Kangasalan kuvataiteen ystävät ry. 1980: Sua katson synnyinseutu. Kangasala. Uusi Kivi-Paino Oy. Tampere.
- Kangasalan Nuorisoseura ry 1983. Kangasalan Nuorisoseura 1897-1997. Digiprint Finland Oy, Tampere.
- Kangasala-Seura ry 1989. Kulje ja katsele, opas Kangasalan menneisyyteen ja nykyisyyteen. Paino-S Ky
- Kangasalan talonpoikaiselämää Palon suvun asuma-alueilta IV. Toimittanut N.P.Virtanen Julkaisut Tervan-Palon sukukerho ry. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy, Helsinki 1973.
- Komulainen Minna 1995: Taajamametsien hoito. Metsälehti. Gummerus. Jyväskylä.
- Luonnonsuojelulautakunta 1980: Kangasala-opas.
- Längelmäveden seudun historia I, Kangasalan historia I 1949. Forssan kirjapaino Oy. Forssa.
- Längelmäveden seudun historia II, Kangasalan historia II 1954. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino. Hämeenlinna.
- Maatalouden tutkimuskeskus ja Suomen ympäristökeskus 1997: Maaseudun kulttuurimaisemat. Finnreklama Oy. Sulkava.
- Museovirasto 1999: Hiidenkiuas ja tulikukka. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon. Museovirasto, muinaisjäännösten hoitoyksikkö. Jyväskylä.
- Pajula Pirkko 1983. Puuarkkitehtuuri. Rakentajain kustannus Oy Helsinki.
- Pirkanmaan maakuntaliitto 1987: Pirkanmaan luonto. Kotiseutusarja osa 1. Ikaalisten Kirjapaino.
- Pirkanmaan liitto 1997: Pirkanmaan 3. seutukaava. Selostus ja selostuksen liiteosa. Sarja A. Julkaisut no 21 ja 22. Vammalan Kirjapaino Oy 1998.
- Raitio Raine 2000: Lihasula, Palko ja Lisko. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Raitio Raine 1993: Oksalla ylimmällä, Katsaus Kangasalan näkötorrien historiaan. Kangasalan kunta, Ympäristöosasto.
- Raitio Raine 1997: Kesäpäivä Kangasalla, Entisaikojen Kangasala taiteilijoiden, valokuvaajien ja matkailijoiden silmin. Kangasala-Seura r.y. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Raukola Eero 1997: Köyrän kylä oli kuin kaupunki. Kirjanpainopalvelu Pekka Niemi Oy. Kangasala.
- Suomen luonnonsuojeluliitto 1993: Keto-opas. Forssa.

Virtanen N.P. 1973: Kangasalan talonpoikaiselämää, Palon suvun asuma-alueilta. Suomalaisen kirjallisuuden kirjapaino Oy, Helsinki.

Voionmaa Väinö 1929: Tampereen kaupungin historia I osa, Tampereen historia Ruotsin aikana. Tampereen työväen kirjapaino. Tampere.

Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto 1992: Maisemanhoito. Maisema-alue-työryhmän mietintö I. (Mietintö 66/1992). Painatuskeskus Oy, Helsinki.

Ympäristöministeriö, Ympäristönsuojeluosasto 1992: Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alue-työryhmän mietintö II (Mietintö 66/1992). Painatuskeskus Oy, Helsinki.

Ympäristöministeriö, Alueidenkäytön osasto 2000: Perinnebiotooppien hoito Suomessa. Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietintö. Suomen ympäristö 443. Oy Edita Ab, Helsinki.

Ympäristöministeriö & Museovirasto 1993: Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museoviraston rakennusosaston julkaisuja 16. Helsinki.

Raportit ja kulttuuriympäristöohjelmat

Kangasalan kunta, ympäristöosasto: Lintuvesien osayleiskaava, raportti 2A

Museovirasto, Ympäristöministeriö: Rakennettu kulttuuriympäristö, valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Helsinki 1993.

Pirkanmaan liitto 1996: Pirkanmaan kiinteät muinaisjäännökset. Pirkanmaan liitto, julkaisu B 36.

Pirkanmaan maakuntamuseo: Kangasalan esihistorialliset kohteet Inventointikertomus 1994. Teija Nurminen ja Tuija-Liisa Soininen

Pirkanmaan seutukaavoitus: Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Tampereen seutukaava-liitto. Kirjapaino Sanan Tie Oy. Tampere 1990. Kolmas painos.

Pirkanmaan ympäristökeskus, Pirkanmaan perinnemaisemat. Viestipaino Oy, Tampere 1999.

Teivas Eija, Tulonen Annu: Nokian kulttuuriympäristöohjelma. Viestipaino Oy. Tampere 2001.

Tulonen Annu: Asikkalan kulttuuriympäristöohjelma. Ympäristöministeriö. Vantaa 1998.

Kirjallisuutta

Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy, Juupajoen kulttuurimaisema-alueen kehittämissuunnitelma 1995.

Arkkitehtitoimisto Lehto Peltonen Valkama Oy, Juupajoen kulttuurimaisema-alueen kehittämissuunnitelma 1995.

Peltonen Tarmo, Hämeenkyrön kansallismaiseman hoitosuunnitelma. Hankeraportti 1: Rakennetun ympäristön hoito. Painopörssi Oy 1999.

Monisteet

Hämeen ympäristökeskus: Perinnebiotooppien (luonnonlaitumet ja niityt) hoito-ohjeet.

Kangasalan kunnan ympäristöosaston tiedote, Kangasalan kaavoituskatsaus 2001.

Lahtinen Markku: Kangasalan rakennusperintö 1. Pyöräretki itsenäisyytemme kymmenvuosille. Kirjapainopalvelu Pekka Niemi.

Kuitunen Hannele. Luentomoniste, Perusselvitykset maankäytön suunnittelun pohjana 2000. Lahtinen Markku: Kangasalan rakennusperintö 2. Kävelyretki keskustassa. Kirjapainopalvelu Pekka Niemi.

Lahtinen Markku: Kangasalan rakennusperintö 3. Pyöräretki radan varteen. Kirjapainopalvelu Pekka Niemi.

Lahtinen Markku: Kangasalan kunnan kulttuuriympäristön historiallinen kuvaus.

Maa- ja metsätalousministeriö 2000: Maatalouden ympäristötuen erityistuet v. 2000-2006 – monisteet

Maaseutukeskus 2000: Maatalouden ympäristökoulutus 2000-monisteet.

MMM & Maaseutukeskus 1997: Eläimet luonnon- ja maisemanhoitajina. Painorauma 1997.

Markkula Janne: Rakennusinventointi- ja perinnemaisemaluettelo 1994-1998.

Mäkelä Krista 2002: Kangasalan luonto. Käsikirjoitus.

Mäkelä Leena: Luentorunko, Hämeenlinna 17.09.1997. Vanhojen rakennusten korjaus.

Museovirasto, Arkeologian osasto 1997: Menneisyyden jäljet maisemassa.

Salonen, Hellevi 1991: Kangasalan suojelukohteet: Alueita, joiden suojeluarvot selvitettävä.

Tampereen Viatek Oy 1998: Sarsan alueen kehittämissuunnitelma. Toimenpideselvitys, Kangasala, Pälkäne, Sahalahti.

Tielaitos, Hämeen tiepiiri 1999: Maantie 3231 Kirpu-Tursola välillä Ihari-Tyry-Tursola.

Tiusanen Pauliina 2000: Kangasalan rakennusperintö 5 Kävelyretki Huutijärvellä.

Muut

Eklund Petri: Rakennusinventointi kesä 1999.

Kangasalan matkailurengas: Koe kesäpäivä Kangasalla 2001-lehti

Lahtinen Markku: Kangasalan rakennusinventointi 1978.

Saarinen (Tiusanen) Pauliina: Suinulan-Havisevan rakennusinventointi 1997.

LIITE 1

Kyselylomake kyläläisille

1. Mitkä piirteet ovat mielestäsi olennaisia juuri teidän kylämaisemassanne eli mistä tekijöistä muodostuu teidän kylämaisemanne ominaisluonne?
2. Mikä on mielestäsi kaunista/rumaa kyläympäristössä?
3. Mitkä paikat tai maiseman osat ovat mielestäsi erityisen kauniita, esim. pihapiiri, rantaniitty, kylätie?
4. Mitkä paikat ovat näköalapaikkoja, kokoontumispaikkoja ja retkikohteita?
5. Mitkä rakennukset ovat kauniita?

